

MEDIAAD

Medya ve Din Araştırmaları Dergisi | Journal of Media and Religion Studies

KİTAP DEĞERLENDİRMEĞİ | BOOK REVIEW

Haziran 2018, 1 (1), 159-162

Ben, Öteki ve Ötesi

Değerlendiren: Faruk KARAARSLAN*

Kitabın Künyesi: Kalın, İ. (2016), *Ben, Öteki ve Ötesi, İslam-Batı İlişkileri Tarihine Giriş*. İstanbul: İnsan Yayınları, 568 sayfa.

Türkiye düşünce hayatının en kadim konularından birisi “Doğu-Batı” meselesidir. Osmanlı modernleşmesinin başlangıcından günümüze kadar bu mesele bir şekilde akademi dünyasının gündemini meşgul etmektedir. Konuyla ilgili hiç azımsanmayacak bir literatürün ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bundan sonraki süreçte de farklı bağlamlarda ve zeminlerde bu konu tartışılmaya devam edecektir. Çünkü Doğu-Batı meselesi her şeyden önce modernleşme hikâyemizin temel belirleyenlerinden birisi olarak karşımızda durmaktadır.

“Batı”nın son iki yüzyılda siyasi, iktisadi, askeri ve sosyal açılardan üstünlüğünü Türkiye tarihi açısından anlamlandırmak, Batı ile ilişkilerin tanımlanması ve bu ilişkilerin zeminine dair bir netlik kazandırılması ile mümkündür. Bunun üzerine inşa edilmiş bir perspektif bu anlamlandırma çabasının altını dolduracaktır. Bu doğrultuda Batı’nın ne olduğu, onunla nasıl bir ilişki kurmak gerektiği ve Batı’ya nispeten nasıl bir fikri ve siyasi konumlanma yapılacağı ve benzeri tartışmaların akademinin gündemini meşgul etmesi oldukça tabiidir. Fakat itiraf etmek gerekir ki “Doğu-Batı” dikotomisinde yapılan tartışmalar dönem dönem kısır bir döngüye girmiş ve Türkiye’de düşünme pratiğinin enerjisini tüketmiştir. Doğu ve Batı adlandırmalarının normatif boyutları tartışmaya açılmadığı için tartışmanın grameri genişletilmemiş durumdadır. Nihai olarak bakıldığında, kaba bir kategorileştirme ile ifade edecek olursak: i) Başka bir alternatif olmadığı için Batılılaşmalıyız, ii) kendi değerlerimizi muhafaza ederek muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak maksadıyla Batılılaşmalıyız, iii) kendi değerlerimizi muhafaza etmeli ve gelişmeyi, yenileşmeyi kendi değerlerimiz üzerinden gerçekleştirmeliyiz önerilerinin sınırları içinde fikir üretmek durumunda kalınmıştır. Tabiri caiz ise fırkalara bölünmüş bir şekilde tartışmalar devralınmış ve bir gelenek olarak kabul edilerek sürdürülmüştür.

Doğu-Batı meselesinin Türkiye’de neden kısır bir tartışma gündemine döndüğüne dair müstakil bir çalışma yapmak mümkündür. Fakat bu metnin sınırlılıkları içinde tespit amaçlı bir tasnif denemesi yapacak olursak: i) Konunun doğrudan siyasi meselelerle ilintili olması sebebiyle ideolojik boyutunun baskın olması ve konuya dair fikir üretmelerin konuyu kendilerini konumlandıkları siyasal pozisyon ekseninde değerlendirmesi ve bu sebeple tartışmanın akademik alanın ya da düşünce alanının sınırlarında yürütülmemesi. ii) Doğu-Batı meselesini tarihsel kökenleri ile birlikte ele alınmaması ve başta Doğu-Batı kavramları olmak üzere meselenin merkezindeki kavramların ar-

* Dr. Öğr. Üyesi., Necmettin Erbakan Üniversitesi, e-mail: karaarslanf@gmail.com

keolojisine yeterince kafa yorulmaması. iii) Batı karşısında yenilmişlik psikolojisinin bir ön kabul olarak görülmesi ve hem nitelik anlamında hem de konum anlamında tanımlanmış bir yenilmişlik algısının var olması. iv) Resmi tarih anlayışının Avrupa merkezli şekillenmesi ve buna bağlı olarak konuyu analiz etmek için kullandığımız kavram setlerinin neredeyse tamamının Avrupa düşünce sınırlarının içinde gelişmiş olması. v) Batı toplumlarının kendi siyasi, iktisadi ve toplumsal çatışmalarını ve dönüşümünü hesaba katmadan bazı kavram ve olguların donuklaştırılması. Bu olguların dinamik boyutunu yakalayacak tanımlamaların ve analizlerin yapılamaması. vi) Coğrafyanın ve sınırların politik inşasını görmezden gelerek tanımlanmış fikir ve coğrafya sınırları üzerinde düşünülmesi. Bu sebeplerden dolayı Osmanlı ve Türkiye modernleşmesi tartışmaları, Doğu-Batı dikotomisinin sınırlarını aşmakta zorlanmıştır. Böylelikle müstakil bir modernleşme okuması ortaya koymak zihinsel sınırlar sebebiyle mümkün olmamıştır. Fakat Doğu-Batı dikotomisini aşmaya yönelik çabalarında var olduğunu ifade etmek gerekir. İbrahim Kalın'ın 2016 yılında yayımlanan *Ben, Öteki ve Ötesi* adlı eseri, böyle bir çabayı yansıtmaktadır.

Uzun süredir İslam ve Batı ilişkisinin farklı boyutlarına yönelik çalışmalar yapan Kalın *Ben Öteki ve Ötesi* adlı eseri ile "Doğu-Batı" meselesini analiz etmek için kullanılan kavram setlerini yeniden düşünmeyi ve bu meseleye dair daha özgün bir bakış açısı getirmeyi önermektedir. Bu anlamda eser eleştirilmeye, tartışılmaya ve geliştirilmeye müsait bir şekilde Türkiye'de sosyal bilim ile uğraşanların ilgisine sunulmaktadır.

Kalın'ın *Ben Öteki ve Ötesi* adlı çalışması esasında bu eserin yazıldığı döneme darki akademik birikiminin ve ilgisinin ürünüdür. Zira Kalın hem Malezya'daki yüksek lisans ve Amerika'daki doktora çalışmalarında hem de daha sonrasında muhtelif yerlerde verdiği derslerde bu eserin alt yapısını oluşturan İslam ve Batı ilişkilerini merkeze almıştır. Dolayısıyla eser uzun süreli, istikrarlı ve ısrarlı bir akademik ilginin yansımasıdır.

İslam-Batı İlişkileri Tarihine Giriş alt başlığını taşıyan eser on ana başlıktan müteşekkildir. Her bir başlık İslam ve Batı ilişkilerinin dini, siyasi, kültürel ve iktisadi boyutlarını kronolojik olarak ele almayı hedeflemektedir. Bu bağlamda eser İslam ve Batı ilişkisinin farklı düzlemlerini ortaya koymaya ve tarihsel süreçte bu ilişkideki yakınlaşmaların ve uzaklaşmaların nabzını tutmaya çalışmaktadır. Böylelikle eserin amacına uygun olarak geliştirilmeye çalışılan öneri belirgin hale gelmektedir. Eser iki temel amaca matuf kaleme alınmıştır. Bunlardan ilki İslam ve Batı toplumlarının tarihsel süreçte geliştirdikleri çok katmanlı ve çok boyutlu ilişkisine ışık tutmaktır. Böylelikle İslam ve Batı toplumlarının birbirlerine temas ettikleri noktalara ve bu temasın neticelerine dair bütüncül bir yorum ortaya koymaya çalışılmıştır. Eserin bir diğer amacı ise tarihsel tecrübeden ortaya çıkan 'ben' ve 'öteki' arasındaki ilişkileri, kırılmaları ve gerilim alanlarını anlamaya çalışmaktır. Bu amaçla birlikte eserin iddiası daha da belirgin hale gelmektedir. Kalın'a göre ontolojik olarak "ben" ile "öteki" ayırımından kurtulmak mümkün değildir. "Ben" in olduğu her yerde öteki de mevcuttur. Fakat bu ayrımı mutlaklaştırmak ve bu ayrım üzerinden düşmanlık üretmek bir zorunluluk değildir. Ötekiyi ayna metaforu üzerinden konumlandırabilecek bir perspektif de mümkündür. Konuya ilişkin ortaya konan perspektiflerde olduğu gibi öteki ile ilişkiyi karşıtlık, muhafazakârlık ya da sentezcilik üzerinden kurmak bir zaruriyet değildir. "Ben" ve "öteki"nin "ötesi"ne de geçilebilir (s. 13). Böylelikle Kalın İslam ve Batı ilişkilerini yakınlaşmaların ve uzaklaşmaların yaşandığı dinamik bir süreç eşliğinde analiz etmeyi önermektedir.

"Geçmiş ne karanlık ve soğuk bir çatışma ve yıkımlar tarihi olarak görmek ne de romantize edip köksüz ve kimliksiz bir liberal ütopyanın aracı haline getirmek zordur. Tarihin ana akıl süreçlerini tespit etmeye çalışırken standart eğilimlerin

dışına çıkan ve bu yüzden genellikle göz ardı edilen detayları ve nüshaları da ele almak, bize daha sağlıklı ve kapsamlı bir bakış açısı kazandıracaktır. İslam ve Batı toplumlarının tarihi bize bu imkânları fazlasıyla sunmaktadır. (...) bir sarkaç gibi gidip gelen İslam ve Batı ilişkileri tarihini bir yerde ve bir noktada sabitlemek ve dondurmak yerine, ‘süreç analizi’ yapmak ve olayları, insanları mekânları bu almakta olan tarihin dinamik unsurları olarak görmek şüphesiz daha isabetli olacaktır (s. 14).

Kalın’ın odaklandığı bir diğer nokta Batı ve İslam toplumlarının birbirini algılama biçimleridir. Batı toplumlarının İslam toplumlarını bir tehdit gibi algılaması, İslam toplumlarının ise kendisini Avrupa merkezli modernleşmenin kurbanı olarak algılaması birtakım ötekileştirme stratejilerini de beraberinde getirmektedir. Böylelikle Batı ve İslam toplumlarının ilişkisi çoğu zaman donukluk ve karşıtlık üzerinden şekillenmektedir. Bu algının mutlak, değişmez ve homojen olduğunu düşünmek günümüzün en yaygın hatalarından biridir. Fakat tarihsel tecrübe bütünüyle bu algıyı desteklememektedir. Kalın’a göre bu algıyı destekleyen en önemli unsur, “Doğu” - “Batı” algısının modern dönemde coğrafyanın politik yorumlanması ile tanımlanmasıdır. Esasında İslam Doğu ya da Batı sınırlarında ya da bu sınırların arasına konumlandırılabilir bir din değildir. Hem bu dinin coğrafi dağılımı hem de kurucu metni bu algıya kökten karşıdır. Bu durum bir zihniyet sorununa işaret etmektedir. Bu temel zihniyet problemini aşmadan İslam ve Batı ilişkilerini ya da daha özel bir anlamda ifade edecek olursak İslam modernleşmesini farklı perspektifler üzerinden tartışmak çok mümkün görünmemektedir. Hal böyle olunca “Doğu”-“Batı” tartışmasının kısır döngüsünde fikir hayatımızın renk alması kaçınılmaz olmaktadır. Bu noktada kitabın ana tezlerinden birisi netleşmektedir: “İslam ve Batı toplumları barışçıl ve adil yaşam formları üzerine düşünürken, birbirlerini ne kadar tanıdıklarının muhasebesini yapmak zorundalar. Öteki algısı bir kişinin ve toplumun ‘ben’ tasavvuruna sıkı sıkıya bağlıdır” (s. 21). Yani Batı’nın İslam algısı aslında ben tasavvurunu ortaya koyar. Çünkü ötekine bakarken aslında kendimize bakarız. Dolayısıyla İslam ve Batı’nın birbirinin aynasında kendisini görmesi, tanınması ve oluşturulmuş algıların ötesine geçerek farklı ve benzer yönlerini keşfetmesi gereklidir. Zira kendisini tarihin merkezinde gören bir medeniyetin, bu dünyada barışçıl bir şekilde yaşama konusunda sarf edebileceği bütün sözleri tükenmiştir.

Kalın eserine ötekileştirmeye dönüşen algılama biçimlerini aşmak için konuya ilişkin temel kavramlara dair yaklaşımını ortaya koymakla başlar. Bu sebeple eserin ilk bölümü *İslam ve Batı: Kelimelerin Büyüsü* başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Kalın Doğu ve Batı kavramlarının modern dünyada oluşturulmuş sanal anlamlarını ifşa ederken, Avrupa kavramına ve bir ideal olarak Avrupa’nın varlık sorununa değinmektedir. Avrupa’nın yaşadığı kimlik sorununun teorik zeminde çözüme kavuşturulması çabasını değerlendirmeye alan Kalın, müteakiben Batı ve İslam medeniyetini oluşturan kurucu unsurları incelemektedir. Eserin temel paradigmasının ortaya konulduğu bu bölüm, aynı zamanda İslam ve Batı toplumlarının ilişkisinde önemli bir kırılmayı temsil eden modern dönemi sorunsallaştırmaktadır.

Eserin bu temel bölümünün dışındaki bölümlerin başlıkları dahi bu başlıkların neyi ihtiva ettiğini ifade edecek şekilde seçilmiştir. Bu başlıklar sırasıyla i) *İslam Hristiyanlık ve Bizans: Teolojik, Siyasi ve Kültürel Meydan Okuma*, ii) *Haçlı Seferleri: Uzun Bir Savaşın Öğrettikleri*, iii) *Skolastik Düşünce- İslam ve Bir Dönemin Sonu*, iv) *Endülüs: Convivencia’dan Reconquista’ya Endülüs İslamı*, v) *Avrupa ve Türkler*, vi) *Modernliğe Doğru: Reform, Rönesans ve Yeni Dünyalar*, vii) *Yeni Bir Dünyanın Eşiğinde: Avrupa Sömürgeciliği, Seyyahlar ve Oryantalizm*, viii) *Yeni Dünyalar Kayıp Medeniyetler: İslam Dünyası ve Modern Avrupa*, ix) *Devri Cedid: Yakınlaşırken Uzaklaşan Dünyalar*, x) *Sonuç*

*Yerine: Ben, Öteki ve Ötesi'*dir. Burada yer alan her bir başlığın alt başlıklarını ve muhtevasını bu yazının sınırlarında ortaya koymak imkân dâhilinde değildir. Fakat her bir başlığın belirli tarihsel olaylar, kişiler ve mekânlar üzerinden yukarıda ortaya konan iddia ile paralel bir şekilde düzenlendiğini ifade etmek mümkündür. Bu bölümlerin ardından üç önemli ek metin koyulmuştur. Eserde aynı zamanda İslam ve Batı ilişkisindeki önemli olayların kronolojisine de yer verilmiştir. Böylelikle bütüncül bir şekilde eserde yer alan kronolojiyi bu yapılan ekleme ile takip etmek mümkün hale gelmiştir.

Eserde dikkati çeken noktalardan birisi yukarıda ifade ettiğimiz her bir bölümün yoğun bir literatür tarafından oluşturulduğudur. Bu literatürün yazarın anlam dünyasının tabii bir sonucu olarak seçici olduğu ifade edilebilir. Bunun yanı sıra genelde Batı'nın çatışmacı ve düşmanca şekillenmiş İslam algısı ortaya konmaktadır. Kalın'ın diğer eserleri ile irtibatlı bir şekilde bu eseri değerlendirdiğimizde, 11 Eylül sonrasında İslam dünyasına dair Batı da geliştirilen algının asılsız olduğunu söyleme çabası dikkat çekmektedir. Bu bağlamda eserin esas mesajı Batı'ya yöneliktir ve bu mesaj "Batı ve İslam'ın ötesine geçebiliriz. Kendimiz olarak kalabiliriz; fakat çatışmak zorunda değiliz" şeklinde formüle edilebilir. Bu bağlamda uzlaşmacı bir tavrın varlığından bahsedebiliriz.

Kalın'ın eserinin Türkiye düşünce dünyasına yeni bir ufuk kattığını belirtmek gerekir. Özellikle düşünce dünyamızda kalıplaşmış kavramları yeniden düşünmemiz ve sıkışmışlığımızı aşmamız için önemli bir eser olarak karşımızda durmaktadır. Kalın'ın bu eserinin izini sürdüğümüzde karşımıza yazıldıktan sonra çok fazla tartışılma ve geliştirilme imkânı bulamamış olan Peyami Safa'nın kaleme aldığı *Türk İnkılabına Bakışlar* adlı eseri çıkmaktadır. Osmanlı modernleşmesini ve Kemalist modernleşmeyi düşünsel kökenleri itibariyle ele alan ve "Doğu"- "Batı" gerilimini aşmayı ve bu yolla modernleşme sürecine özgüven aşısı yapmayı hedefleyen Safa'nın tezlerinin Ben, Öteki ve Ötesi kitabıyla geliştirildiğini, tarihsel verilerle desteklendiğini ve dönemin siyasi baskısını hissetmeden daha özgüvenle yazıldığını ifade etmek mümkündür. Eserlerin yazıldığı dönemleri dikkate alarak ifade edersek Kalın'ın eserinin daha özgüvenle kaleme alındığını ve ben idrakine sahip olduğunu belirtmek gerekir. Bu bağlamda eserin -kitabın başlığında da ifade edildiği üzere - tartışılmaya ve geliştirilmeye muhtaçtır. Zira ortaya konan perspektifin bir teoriye hatta bir paradigmaya dönüşmesi ancak böyle bir çaba ile mümkün olacaktır.

Ben, Öteki ve Ötesi adlı eseri okurken sürekli zihnimize saklı tutmamız gereken bir husus vardır. Bu, İbrahim Kalın'ın hem akademik hem de siyasi bir rol üstlendiğidir. Kalın'ın eserinde fikri olarak ortaya koyduğu tezleri siyasi arenada müşahede etme imkânı taşıdığını söylemek gerekir. Bu tezlerin ve fikir dünyasının akademik dünyadaki ağırlığından şüphe yoktur, fakat tutarlılığının ve olgusal karşılığının biraz da Kalın'ın siyasi tecrübeleriyle mukayeseli bir şekilde yeniden okunması ile açığa çıkacağını söylemek mümkündür.